

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Інститут філології
Кафедра української мови

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор
наукково-методичної та
визначальної роботи

О.Б. Жильцов
2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ:
ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ
В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

для студентів

спеціальності 035 Філологія
освітнього рівня другого (магістерського)
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
освітньої програми 035.01.01 Українська мова і література

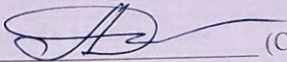
Київ – 2020

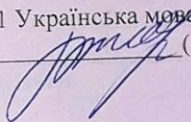
Розробник: Т.Л. Видайчук, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка.

Викладач: Т.Л. Видайчук, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка.

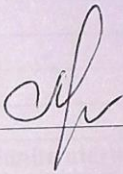
Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри української мови
Протокол від "02" вересня 2020 р. № 2

Завідувач кафедри (С.О. Караман)

Робочу програму погоджено
_____.2020 р.

Гарант освітньої програми 035.01.01 Українська мова і література
(керівник проектної групи) (О.О. Бровко)

Робочу програму перевірено
_____.2020 р.

Заступник директора Інституту філології (Л.І. Заяць)

Пролонговано:
на 2021/2022 н.р. _____, «____» _____ 2021р., протокол № _____
на 2022/2023 н.р. _____, «____» _____ 2022р., протокол № _____
на 2023/2024 н.р. _____, «____» _____ 2023р., протокол № _____
на 2024/2024 н.р. _____, «____» _____ 2024р., протокол № _____

1. Опис навчальної дисципліни
Освітня програма **035.01.01 Українська мова і література**

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання
	денна
Сучасні аспекти лінгвістики	
Вид дисципліни	обов'язкова
Мова викладання навчання та оцінювання	українська
Загальний обсяг кредитів / годин	7/ 210
Курс	V, VI
Семестр	1,2, 3, 4
Кількість змістових модулів з розподілом:	4
Змістовий модуль 1. Комунікативна лінгвістика	
Обсяг кредитів	2
Обсяг годин, в тому числі:	60
Аудиторні	16
Модульний контроль	4
Семестровий контроль	-
Самостійна робота	40
Змістовий модуль 2. Лінгвокультурологія	
Обсяг кредитів	2
Обсяг годин, в тому числі:	60
Аудиторні	16
Модульний контроль	4
Семестровий контроль	-
Самостійна робота	40
Змістовий модуль 3. Соціолінгвістика	
Обсяг кредитів	1
Обсяг годин, в тому числі:	30
Аудиторні	8
Модульний контроль	2
Семестровий контроль	-
Самостійна робота	20
Змістовий модуль 4. Історико-лінгвістичні реконструкції в українському мовознавстві	
Обсяг кредитів	2
Обсяг годин, в тому числі:	60
Аудиторні	16
Модульний контроль	4
Семестровий контроль	
Самостійна робота	40
Форма семестрового контролю	залік

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання
	денна
<i>Сучасні аспекти лінгвістики: Історико-лінгвістичні реконструкції в українському мовознавстві</i>	
Вид дисципліни	обов'язкова
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Загальний обсяг кредитів / годин	2/ 60
Курс	6
Семестр	11
Кількість змістових модулів з розподілом:	2
Обсяг кредитів	2
Обсяг годин, у тому числі:	60
Аудиторні	16
Модульний контроль	4
Семестровий контроль	-
Самостійна робота	40
Форма семестрового контролю	залік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу. Вивчення курсу передбачає з'ясування поняття історико-лінгвістичної реконструкції в аспекті розбудови антропоцентричної парадигми в сучасних історико-лінгвістичних студіях; засвоєння принципів, критеріїв, основних завдань і прийомів етимологічних досліджень; встановлення зв'язку історії слів з історією народу, історією релігії; оволодіння лексику української мови в сучасному історико-лінгвістичному висвітленні через методи реконструкції до індоєвропейського та індоєвропейського лексичних пластів, через методіку здійснення лінгвістичних реконструкцій праслов'янського періоду. Окрему увагу приділено методології сучасних етнолінгвістичних і етнопсихолінгвістичних, історико-психологічних та історико-соціологічних досліджень; реконструкції мовної свідомості як проблемі сучасної історичної лінгвістики.

Завдання курсу:

- сформувати у магістранта уявлення про історико-лінгвістичні реконструкції в українському мовознавстві,
- навчити магістранта самоорганізації і саморегулюванню в процесі здійснення історико-лінгвістичних реконструкцій,
- сформувати уявлення про послідовність рефлексивного руху в процесі історико-лінгвістичних реконструкцій,
- виявити специфіку застосування окремих методик історико-лінгвістичного аналізу,
- оволодіти принципами, критеріями і основними завданнями історико-лінгвістичних реконструкцій у сучасному українському мовознавстві.

У процесі вивчення курсу важливо врахувати набуті магістрантом інтегративні знання з курсів блоку історії української мови, загального мовознавства, лінгвокультурології, методів і методології філологічних досліджень, зокрема лінгвістичних.

Під час лекційних і семінарських занять, індивідуальної навчально-дослідницької та самостійної роботи студенти, майбутні магістри за спеціалізацією «Українська мова та література», освітньою програмою «Українська мова і література» набувають таких компетентностей:

Загальні:

- Вільне володіння українською й іноземною (-ими) мовами як засобом ділового спілкування;
- Здатність удосконалювати і розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень;
- Спроможність цінувати і поважати інші культури і національності.

Фахові:

- Здатність демонструвати знання сучасної наукової парадигми в галузі літературознавства і мовознавства, динаміки її розвитку, методологічні принципи, методичні прийоми літературознавчого і лінгвістичного дослідження;
- Здатність демонструвати поглиблені знання в обраній галузі філології;
- Здатність до самостійного поповнення, критичного аналізу і застосування теоретичних і практичних знань у сфері філології та інших гуманітарних наук для власних наукових досліджень;
- Здатність самостійно досліджувати сучасні літературознавчі і мовознавчі проблеми в синхронічному і діяхронічному аспектах;
- Здатність до створення, редагування, реферування і систематизації всіх типів текстів офіційно-ділового, публіцистичного і художнього стилів;
- Здатність до трансформації різних типів текстів (зміни стилю, жанру, цільової приналежності тексту);
- Готовність до планування і здійснення публічних виступів із застосуванням навичок ораторського мистецтва.

3. Результати навчання за дисципліною

Після опанування дисципліни «Методологія і методи лінгвістичних досліджень» студенти освітньої програми «Українська мова і література» повинні мати такі програмні результати навчання:

- Фахово пояснювати феномен словесного художнього мистецтва, його роль у житті людства загалом і людини зокрема.
- Виявляти глибокі знання і розуміння основних теоретичних дисципліни в обсязі, необхідному для розв'язання професійних науково-дослідних і науково-педагогічних завдань; мовознавчі та літературознавчі дисципліни в синхронії та діяхронії; всіх розділів української мовознавчої науки й історії української літератури.
- Бути здатними до всіх видів робіт з різними типами текстів (письмових, усних і віртуальних, включаючи гіпертексти і текстові елементи мультимедійних об'єктів): створення й інтерпретація (аналіз мовної і літературної інформації), трансформації (коректури, редагування, коментування, систематизування, узагальнення, реферування й анотування), поширення (здійснення в різноманітних комунікативних ситуаціях усної та письмової комунікації, як міжособистісної, так і масової, в тому числі міжкультурної та міжнаціональної) різних типів текстів (усний виступ, огляд, анотація, реферат, доповідна записка, звіт та інші документи; офіційно-діловий, публіцистичний, рекламний текст і т. п.); обговорювати й аналізувати твори сучасної та класичної літератури з точки зору ідейно-естетичного змісту, композиційних та індивідуально-стильових особливостей; вирізняти загальносвітове, європейське і специфічно національне в розвитку літератури.
- Бути здатними ставити і вирішувати на основі наявних даних прикладні завдання, пов'язані з використанням мови та літератури в процесах освіти, комунікації та управління.

- Вміти працювати з науковою літературою, визначати суть і характер нерозв'язаних наукових проблем; узагальнювати і класифікувати емпіричний матеріал; вирішувати завдання пошукового і проблемного характеру тощо.
- Відповідально ставитися до професійних обов'язків; дотримуватися професійної етики й основних засад академічної доброчесності; забезпечувати дотримання авторського права; аналізувати власний досвід роботи, здійснювати самоконтроль, самооцінку, саморегуляцію, виявляти і долати недоліки; підвищувати власний професійний рівень, удосконалювати кваліфікацію.
- Пояснювати професійно з історичних позицій явища і факти рідної мови, пропагувати культуру української мови, систематично підвищувати свій фаховий рівень; застосовувати раціональні засоби пошуку, відбору і використання інформації, орієнтуватись у новинках мовознавства та літературознавства.
- Підвищувати власний професійний рівень, вдосконалювати кваліфікацію; забезпечувати високий науково-теоретичний і методичний рівні викладання української мови і літератури у повному обсязі освітньої програми відповідної спеціальності; логічно будувати педагогічний процес у навчальних закладах різного типу і рівня акредитації.
- Здатність об'єктивно оцінювати наукову інформацію; вільно обирати шляхи наукового пошуку; професійно застосовувати наукові знання в освітній діяльності.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

№	Тема	Кількість годин, відведених на:				
		Разом	Лекції	Семінари	Самостійна робота	Модульний контроль
Змістовий модуль 1. Історико-лінгвістичні фонетичні реконструкції						
1.	Тема 1. Теоретичні засади історико-лінгвістичних реконструкцій	14	2	2	10	-
2.	Тема 2. Принципи і прийоми історико-лінгвістичних досліджень. Основні здобутки.	14	2	2	10	
Разом		30	4	4	20	2
Змістовий модуль 2. Історико-лінгвістичні семантичні реконструкції						
3.	Тема 3. Принципи і прийоми етимологічних досліджень	14	2	2	10	
4.	Тема 4. Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики	14	2	2	10	
Разом		30	4	4	20	2
Разом годин		60	8	8	40	4

Тематичний план для заочної форми навчання

№	Тема	Кількість годин, відведених на:				
		Разом	Лекції	Семінари	Самостійна робота	Модульний контроль
Змістовий модуль 1. Історико-лінгвістичні фонетичні реконструкції						
1.	Тема 1. Теоретичні засади історико-лінгвістичних реконструкцій	14	2	-	12	-
2.	Тема 2. Принципи і прийоми історико-лінгвістичних досліджень. Основні здобутки.	14	-	2	12	
Разом		30	2	2	24	2
Змістовий модуль 2. Історико-лінгвістичні семантичні реконструкції						
3.	Тема 3. Принципи і прийоми етимологічних досліджень	14	2	-	12	
4.	Тема 4. Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики	14	-	2	12	
Разом		30	2	2	24	2
Разом годин		60	4	4	48	4

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І.

Історико-лінгвістичні фонетичні реконструкції

Тема 1. Теоретичні засади історико-лінгвістичних дисциплін

Фонетичні процеси як основа реконструкцій.

Семантичні процеси та їх роль при реконструкції.

Тема 2. Принципи історико-лінгвістичних досліджень

Порівняльно-історичний метод являє собою сукупність методик реконструкції походження мов від прамов, установлення еволюційних змін і закономірностей розвитку споріднених мов шляхом їхнього порівняння на різних етапах формування.

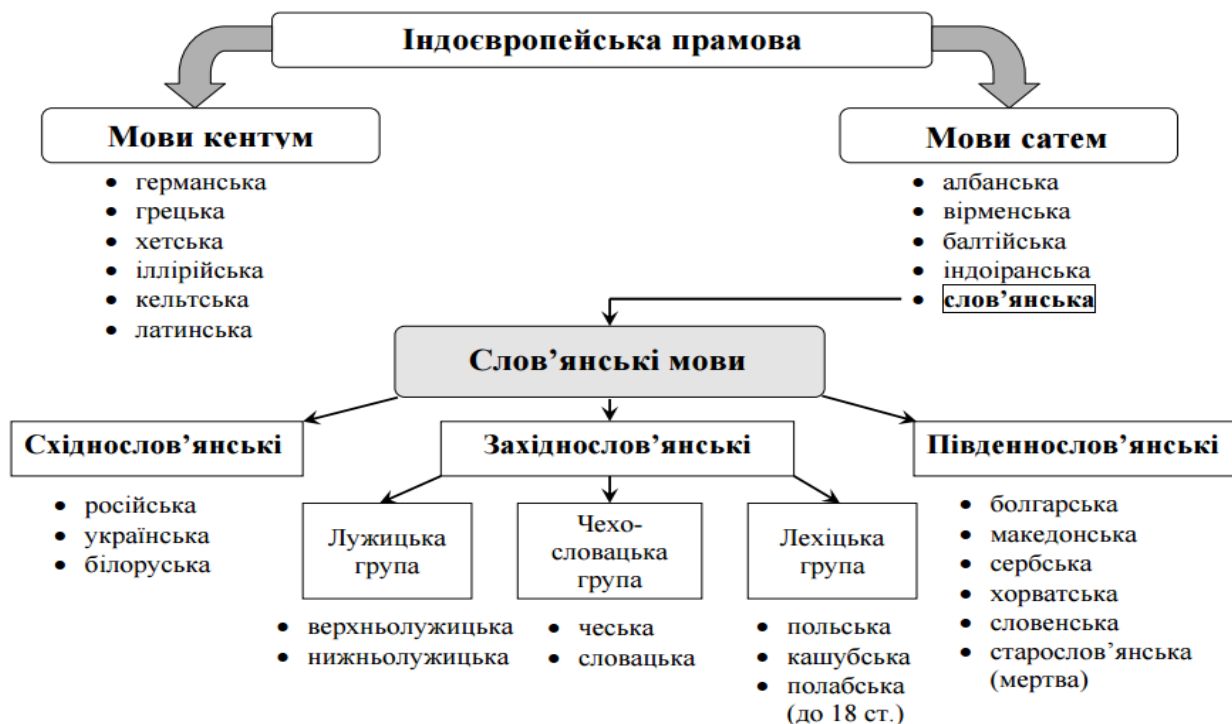
Він застосовує процедури встановлення спорідненості мов, порівняння мовних фактів, реконструкції праформ певної мови, виявляє закони мовного розвитку, зважаючи на еволюційний характер мовних змін.

Операціональний компонент порівняльно-історичного методу включає такі прийоми та процедури, як генетичне ототожнення фактів, лінгвістична реконструкція архетипу та фонетичного закону, хронологізація й локалізація мовних явищ (Г. Климов). Домінуючим універсальним прийомом методу є порівняння, а найбільш суттєвою частиною – процедура реконструкції.

Лінгвогеографічна (ареальна) методика, що може надати уявлення історичним фактам шляхом картографування меж поширення мовних явищ у відповідних регіонах.

Здобутки порівняльно-історичного мовознавства.

4.1. Генеалогічна класифікація слов'янських мов

3.4. «Теорія хвиль» Й. Шмідта

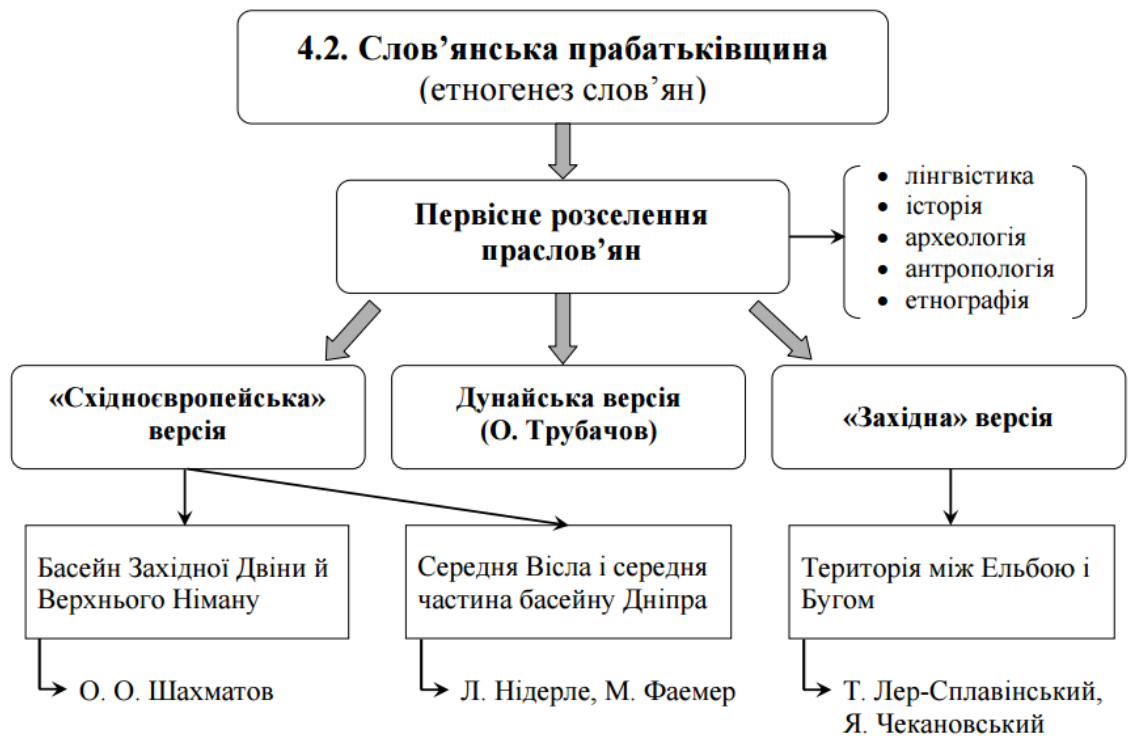
Йоганн Шмідт (1843-1901) – німецький компаративіст, засновник «теорії хвиль»

Критика «родовідного дерева» А. Шлейхера у праці «Відношення спорідненості між індоевропейськими мовами» (1872) і розробка в ній «теорії хвиль» у розвитку мов

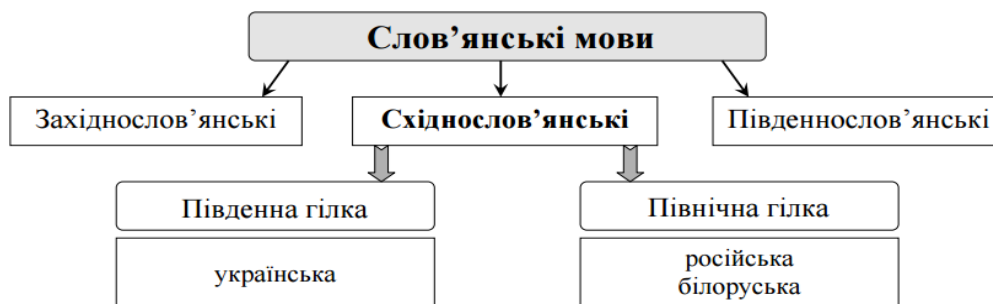
Основні ознаки «теорії хвиль»

- ❑ Діалекти, що виникали в різних місцях прмови, розходилися хвилеподібно, утворюючи складні мовні поєднання
- ❑ Схема «теорії хвиль» Й. Шмідта:

4.5. Генеалогічна класифікація східнослов'янських мов (за О. Б. Ткаченком)

Українська мова	Російська і білоруська мови
м'який [ц'] в кінці слова: місяць, кінець	твердий [ц] в кінці слова: <i>рос. месяц, білор. месяц</i>
ст. сл. [ѣ] → [і]: хл ѣ бѣ → хліб	[ѣ] → [е]: хл ѣ бѣ < <i>рос. хлеб</i> <i>білор. хлеб</i>
дав. відм., чол. рід < батьку батькові	<i>рос. отцу</i> <i>білор. бацьку</i>
майбутній час < читатиму буду читати	<i>рос. буду читать</i> <i>білор. буду чытаць</i>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II.

Історико-лінгвістичні семантичні реконструкції

Тема 3. Принципи і прийоми історико-етимологічних досліджень

Етимологія, етимологізація, етимологічний аналіз.

Аспекти етимологізації: фонетичний, словотворчий, семантичний.

Етнолінгвістичний аспект української етимології.

Характеристика етимологічних словників і довідників.

Тема 4. Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики

Методика реконструкції мовної та концептуальної картини світу. Методологія когнітивістики у проекції на вивчення історичної лексики. Лексика української мови у сучасному історико-лінгвістичному висвітленні.

Методи реконструкції доіндоєвропейської та праіндоєвропейської лексичних систем. Методика здійснення лінгвістичних реконструкцій праслов'янського періоду.

Методологія сучасних етнолінгвістичних, етнопсихолінгвістичних, історико-психолінгвістичних та історико-соціолінгвістичних досліджень.

Аспекти реконструкції мовної свідомості.

Інваріантний і варіативний словник мовної свідомості українця: діахронічний аспект.

Діалектна лексика української мови як джерело вивчення еволюції мовної свідомості українця.

Проблема реконструкції мовної особистості у діахронічному аспекті. Роль екстралінгвальної інформації для реконструкції мовної свідомості.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Семестр	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	4	4
Відвідування семінарських занять	1	4	4
Робота на семінарському занятті	10	4	40
Виконання завдань для самостійної роботи	5	20	100
Виконання модульної роботи	25	2	50
Разом		-	198
Максимальна кількість балів: 198			
Розрахунок коефіцієнта: $198/100=1,98$			

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

Тема: Теоретичні засади історико-лінгвістичних реконструкцій. Принципи порівняльно-історичних досліджень в українському мовознавстві

Практичні завдання:

1. Укласти словник основних термінів до теми. Законспектувати значення термінів: *архетип, астериск, генеалогічна класифікація мов, глотогенез, глотогонія, глотохронологія, дивергенція (у розвитку мов), діяхронічне мовознавство, конвергенція (у розвитку мови), мова-основа, мовна сім'я = сім'я мов, мовний союз, мови «кентум», мови «сатем», проформа, реконструкція, слов'янські мови, спорідненість мов, теорія родовідного дерева, теорія хвиль.*

2. Реконструювати кореневі морфеми слів: “земля”, “плече”, “голова”, “м’ясо”, “день”, “ворота”, “свекруха”, “ворог”. Пояснити історичні зміни (фонетичні та історичні чергування). Визначити типи здійснених реконструкцій.

3. Розглянувши схему, визначити, які принципи, прийоми та постулати порівняльно-історичного дослідження були застосовані Ю.Шевельовим для вибудовування схеми постання української мови.

Тема: Принципи і прийоми етимологічних досліджень

Практичні завдання:

4. Користуючись науковими статтями В.В. Лучика та Г.П. Півторака як зразком, а також етимологічними словниками та іншими джерелами, укладіть свої 3 наукові статті про походження та етимологію назв «Київ» (1-ша), а також ще 2-х географічних назв (2-га і 3-тя), з якими тісно пов'язана історія Вашої родини.

В.В. Лучик. Слов'яни у давні часи // Вступ до слов'янської філології : підручник. – К., 2008. – С.134 – 135.

Г.П. Півторак. Походження назви «Україна» // *Українці : звідки ми і наша мова. Дослідження, факти, документи.* – К., 2014. – С. 119 – 124.

5. Користуючись «Етимологічним словником української мови» у 7-ми т. (за ред. О.С. Мельничука) (Інтернет-доступ на порталі: http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnyk.htm), з'ясуєте (письмово) етимологію таких українських слів:

далебі (справді, слово честі);

всижюд (торік);

тиждень (одиниця виміру часу – семиденний строк).

Поміркуйте (письмово), чим подібні з етимологічної точки зору такі слова.

6. Розгляньте етимологічні та етнолінгвістичні дані про слово *калина*. Дайте систематизовану розгорнуту та лінгвістично обґрунтовану відповідь (письмово) на запитання: чому саме калина (а не верба, дуб, вишня, липа ...) стала для українців символом дівочої краси, здоров'я, чистоти, незламності, плодovitості, пам'яті, України?

I. Етимологічний словник української мови у семи томах. Т.2. – К. : Наукова думка», 1985. – С.350:

Калі́на (бот.) – [каліно́к], [калі́на], [каліно́к] «калинове дерево», *каліні́вка* «горілка, настояна на ягодах калини», *калі́нник* «пиріг із ягід калини», «кисіль із калинових ягід», *калі́ння* «зарості калини», [калі́ня] «червона коро́ва», [калі́нянкi] «сорт червоних яблук», [калі́єник] «хліб з калиновими ягодами», [калі́ч] «обрядовий весільний хліб у формі магічного кола»; – рос. *калі́на*, білор. *калі́на*, польськ., чеськ., словац., н.-луж. *kalina*, в.-луж. *kalinka*, болг. *калі́на* «калина, гранат», серб., хор. *ка́лина* «бирючина»; – прасл. **kalina*, похідне від **kaľ* «мокра земля, болото, драговина»; назва зумовлена вологолюбністю калини та її поширенню у болотистих місцях.

II. А. Brückner. Słownik etymologiczny języka polskiego, 1926. – S. 187. (

Калі́на – слово походить від праслов.**kaliti* «гартувати, розжарювати», бо червоні плоди рослини подібні за кольором до розпеченого заліза.

III. Словарь античности // Пер. с немецкого. – М., 1989. – С. 243.

Kalos – «прекрасный», споріднене зі слов. *калина*, *красний* «червоний», *красивий* «гарний».

IV. Маковский М.М. Лингвистическая генетика. – М., 1992. – С. 81.

Праслов'янський корінь **kaľ* мав значення «вогонь», адже походив від індоєвропейського **kel* «горіти». Отже, корені -кал- і -кел- стародавні і пов'язуються з вогнем. Порівняйте: *окалина*, *раскаленный*. Крім того корінь споріднений із -крес-, -крас- «вогонь»: *кресало*, *кресати іскри*, *крес*. Вогонь же у слов'ян був однією з первісних матерій, який, поєднавшись із водою, утворив усе живе на землі. Він обожнювався.

V. Етимологія української мови /За заг.ред. О.І. Потапенка. – К., 2002. – С. 109-112.

Калина стала сприйматися к праукраїнців як своєрідний символ світового дерева. Життя взагалі. Невипадково весільне вільце прикрашали калиною <...>

Водночас колись в Україні вважали красивим саме червоне. Згадаймо червоні стяги Київської Русі, червона (а не бліді) щоки дівчини, які пашіли жаром. Дівчата в давнину прикладали до обличчя кетяги калини: вірили, що перейде до них здоров'я та краса <...>

Вогонь і вода розглядались у слов'ян як антиподи. Залізо, гартуючи, розігрівали на вогні і опускали у воду <...> (червоні кетяги – «вогонь»+«вода», волога).

Ягоди калини вважали сильнішим за божество Морозу! І в лютий холод вони негасно палахкотіли! <...> Колись у хатах між вікнами клали кетяги калини. Ми

вважаємо, що це робили не лише з естетичною метою. Очевидно, калинові пучечки були своєрідним оберегом оселі від злих божеств Зими, Морозу, лютої Завії.

<...>

Важливе значення для сакралізації калини мав колір її квітів і плодів. Біле у праукраїнців – це божественне, світлоносне, сонячне. Невипадково вишиванки, інший світків одяг і хати в українців переважно білі. Водночас червоний колір – колір крові, життя, мужності, відваги, лицарства. А її насінина схожа на криваво-червоне серце!

Калина добре росла практично на всій території України (про це свідчать численні назви сіл: Калинівка, калиновий Яр, Калинівці та ін., прізвища Калинець, Калиновський, Каленик, калинка тощо), причому кущ часто переживав не одне покоління господарів подвір'я.

<...>

В Україні існувало повір'я: якщо зробити з калини сопілку, неодмінно в сім'ї з'явиться продовжувач роду.

VI. Болтарович З.Є. Народна медицина українців. – К., 1990. – С. 106.

По всій Україні як надійний засіб від застуди широко використовували калину. Віти, листя, ягоди, корінь – усе відганяло недугу, а отже, обожнювалося. Калина часто допомагала на ранній стадії такої невиліковної донині і страшно хвороби, як рак.

VII. Мифологический словарь. – М., 1991. – С. 293.

Індоевропейські корені -кол-, -кал- має чимало міфічних героїв. Саме це їх і споріднює.

Кала – у стародавній міфології божество, що персоніфікувало час.

Калачакра (буквально «колесо часу») – божество буддистської релігійно-міфологічної системи, з яким пов'язане вчення про циклічність часу (12- та 60 річні цикли). У джайнській міфології Калачакра – це категорія, що репрезентує «світову історію». Колесо часу рухається вічно, приносячи людству то добро, то зло.

Коляда – всеслов'янська богиня неба, матір Сонця, яка в найдовшу зимову ніч народжує сина Божича – нове сонце, Новий рік!

VIII. Колесов В.В. Мир человека в слове Древней Руси. – Ленинград, 1986. – С. 21 – 22.

Слово *коліно* в Давній Русі мало значення «потомство», тобто часове розташування роду в межах спільного племені. Порівняйте: *коли, колись, відколи, покоління*.

IX. Ажнюк Б.М. Мовні явища як етнокультурна цінність // О.О. Потебня і проблеми сучасної філософії. – К., 2012. – С. 42.

Сполука *калиновий міст* є своєрідним мікросюжетом, чи мікротвором, втіленням життєвої філософської концепції. Образний контекст цього виразу має три часові плани: ретроспективу, перспективу і цю мить. Калина – символ розквіту, буяння, міст життя, що з'єднує два береги: молодість і старість (ширше: народження і смерть). Перший берег вже за спиною, попереду – другий берег, а зворотного шляху вже немає. У філософському підтексті образу є поцінування життя в хвилину розквіту і ностальгія за тим, що минає.

Це чудово відображено в народній пісні:

Запрягайте воли сірі,

Коні воронії,

Доганяйте літа мої,

Літа молодії!

Ой догнали літа мої

На калиновім мості.

Гей, верніться, літа мої,

До мене хоч в гості!

7. Користуючись даними лінгвістики про фразеологізм *за пояс заткнути* у слов'янських і неслов'янських мовах, визначте етимологію цього українського фразеологізму та схарактеризуйте комунікативну ситуацію (контекст) його вживання.

За пояс заткнути – «перевисшити його або маловажити» [Франко І. Галицько-руські приповідки. – Львів, 1910. – С. 511].

За пояс заткнути – вислів пов'язаний із стародавнім слов'янським звичаєм підперезуватися під час перерви в роботі, закладати за пояс знаряддя праці. Тесля, оцінюючи зроблену річ, засуває сокиру за пояс, а потім знову добуває її, щоб остаточно довершити роботу. Коли говорили, що Петро Івана *за пояс заткне*, натякали, що Іван проти Петра так само мало тямить, як сокира проти власника-майстра [Коптілов В.В. У світі крилатих слів. – К., 1968. – С. 111-112].

За пояс заткнуть – справиться так же легко, как – топор за пояс заткнуть [Михельсон М. Большой толково-фразеологический словарь. Т.1. – М., 1912. – С. 329].

Фразеологізм *за пояс заткнуть* связан с одним из примов борьбы – запусканіем рук за пояс соперника [Опыт этимологического словаря русской фразеологии. – М., 1987. – С. 54].

Фразеологізми з образним конкретизатором «пояс» утворюють українсько-білорусько-російсько-богларсько-хорватсько-сербську ізогłosу: укр. *за пояс сховати кого* (Буковина), *за пояс заткнути кого* (загальноукраїнська форма), *затыкаць за пояс каго* (білор.), *за пояс заткнуть / задернуть кого* (рос.), *заткнуть под гашиник* (рос.), *затъкнам /затъкна на пояс си* (болг.), *бодна / боднах си за пояса* (болг.), *zadjenuti / metnuti za pas* (серб. і хорв.), *už juostos užsikišti* (лит. буквально «за пояс заткнути»).

У Буковинських говірках зафіксовано фразеологізм із образним конкретизатором «жалява» – *за халяву сховати*.

Широко відомий і образний конкретизатор «мішок»: *strčiti do pytle* (чеськ. буквально «засунути у мішок»), *do měcha tyknus'* (в.-луж. буквально «запхати до мішка»); та конкретизатор «кишеня»: *schovat do kapsy* (чеськ. буквально «покласти в кишеню»), *vophát do vrecka* (словац. буквально «запхати в кишеню»), *сложа / туля в малкия си джоб* (болг. буквально «сховати в маленькій кишені»).

Дібрано зі словників мною – Т.Л. Видайчук.

«Былина о Святороге и Илье Муромце»:
Как разъехался Илья да он ведь в третий раз,
Как ударил богатыря крепко-на-крепко,
Да ударил его плотно-на-плотно,
Тут-то богатырь пробудился ото сна,
Хватил-но Илью да своей правой рукой,
Положил-то Илью да к себе в корман.

Тема: Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики

Практичне завдання:

7. Підготувати коротке дослідження (10-12 сторінок друкованого тексту)(розмір шрифту – 14, інтервал – 1,5) про визначну мовну особистість та її мовну свідомість.

Особистості на вибір студентів: Нестор-Літописець, Митрополит Іларіон (автор «Слова о законі і благодаті»), Г. Сковорода, І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Куліш, М. Гоголь, І. Франко, М. Грушевський, В. Винниченко, Б. Грінченко, Микола Хвильовий, О. Потебня, А. Кримський.

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Змістовий модуль та теми курсу	Академічний контроль	Бали	Термін виконання (тижні)
Змістовий модуль I.			
Історико-лінгвістичні фонетичні реконструкції			
Тема. Теоретичні засади історико-лінгвістичних реконструкцій	Семінарське заняття, конспект, експрес-опитування, модульний контроль, залік	5*5	I-II
Тема. Принципи і прийоми історико-лінгвістичних досліджень. Основні здобутки	Семінарське заняття, конспект, експрес-опитування, модульний контроль, залік	5*5	III- IV
Змістовий модуль II.			
Історико-лінгвістичні семантичні реконструкції			
Тема. Принципи і прийоми етимологічних досліджень	Семінарське заняття, конспект, експрес-опитування, модульний контроль, залік	5*5	V
Тема: Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики	Реферат дослідження	5*5	VI
Разом: 100 балів			

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Форма проведення: письмова

Максимальна кількість балів: 25 балів

Критерії оцінювання: модульна контрольна робота включає 25 тестових запитань, правильне виконання яких оцінюється у 1 бал.

6.4. Форми проведення семестрового контролю (залік)

Навчальні досягнення магістрів із дисципліни «Історико-лінгвістичні реконструкції в українському мовознавстві» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100.

6.5. Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю

1. Порівняльно-історичний метод.
2. Принципи порівняльно-історичного методу: принцип історизму, принцип причиновості, принцип системності.
3. Прийоми порівняльно-історичного методу: прийом ототожнення фактів, прийом реконструкції.
4. Методики порівняльно-історичного методу: внутрішня реконструкція, зовнішня реконструкція, відносна хронологія, глотохронологія, ареальна методика.
5. Фонетичні процеси як основа реконструкцій.
6. Фонетичні співвідношення між індоєвропейськими мовами. Вокалізм.
7. Фонетичні співвідношення між індоєвропейськими мовами. Консонантизм.
8. Фундаментальний закон порівняльно-історичного мовознавства – пересування приголосних у германських мовах (закон Я. Грімма).
9. Закон розвитку слов'янських сполук *tert/*telt, *tort/*tolt.

10. Семантичні процеси та їх роль при реконструкції.
11. Етимологія як розділ порівняльно-історичного мовознавства.
12. Принципи і прийоми наукової етимології.
13. Етнолінгвістика і етимологія.
14. Теоретичні основи народної етимології.
15. Мова як семантичний код.
16. Мова як інструмент мислення і пізнання.
17. Мовна свідомість. Особливості реконструкції.
18. Лексика української мови у сучасному порівняльно-історичному висвітленні.
19. Діалектна лексика української мови як джерело знань про еволюцію мовної свідомості.
20. Проблема реконструкції мовної особистості.

7. ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

А. Основна література

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37 – 67.
2. Вендина Т.И. Средневековый человек в зеркале старославянского языка. – М., 2002.
3. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О.С. Мельничука. – К., 1966. – 595 с.
4. Гамкрелидзе Т.В., Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы: реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Ч. I – II. – Тбилиси, 1984.
5. Дорошенко Д. Словянський світ у його минулому і сучасному. Т. I-III / відп.ред. Ю.Тимош; наук.ред. Л.Белей. – Ужгород : УжНУ, 2005. – 403 с.
6. Илиади А.И. Основы славянской этимологии. – К., 2005. – С. 39 – 45.
7. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика : нариси. – К., 2008. – 261 с.
8. Мельничук А.С. Проблематика реконструкции в сравнительно-историческом языкознании // Актуальные вопросы сравнительного языкознания. – Л., 1989.
9. Мосенкіс Ю.Л. Мова трипільської культури: джерела, методи, результати реконструкції. – К., 2001.
10. Мозер Міхаель. Причинки до історії української мови : монографія / за заг. ред. С. Вакуленка. – Вид. 3-тє, перегл. й поправл. – Вінниця : Нова Книга, 2011. – 831 с.
11. Півторак Г.П. Українці : звідки ми і наша мова. Дослідження, факти, документи. – К. : ПАТ Віпол, 2014. – 279 с.
12. Царук О.В. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 1998. – 323 с.
13. Черниш Т.О. Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні (гніздовий підхід). – К., 2003.

Б. Додаткова література

1. Гнатюк Л.П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції. – К., 2010.
2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Пер. с нем. – М., 1985.
3. Дидик-Меуш Г. Українська медицина: історія назв. – Львів, 2008.
4. Етимологія української мови / за заг.ред. О.І. Потапенка. – К. : Міленіум, 2002. – 204 с.
5. Єрмоленко С.Я. Концептуально-знаковий вимір історії української літературної мови // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць. – 2003. – Вип. 10. – С.12 – 23.
6. Івченко А. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія. – Х. : ОКО, 1996. – 246 с.
7. Кононенко В.І. Рідне слово. – К. : Богдана, 2011. – 218 с.
8. Мосенкіс Ю.Л. Трипільський прасловник української мови. – К., 2001.

Передрієнко В.А.Іван Котляревський і староукраїнські мовні традиції XVIII ст. // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К., 1998.

9. Соссюр Ф. Вопросы ретроспективной лингвистики. Дiachроническая лингвистика // Курс общей лингвистики. – М., 1977.

10. Тищенко К.М. Іншомовні топоніми України: етимологічний словник-посібник. – Тернопіль, 2010.

11. Тищенко К.М. Мовні контакти: свідки формування українців. – К., 2006.

12. Тищенко К.М. Халіфат і Сівєра: топонімічний слід в Україні. – К., 2011.

13. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст. – Чернівці, 2007. – Ч.2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку.

14. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. – Чернівці, 2007. – Ч.3: Буковинська фразеологія у міжмовних зв'язках та взагаліноукраїнському контексті.

15. Ткаченко О.Б. Проблемы диахронической социолингвистики // Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К., 1992.

В. Довідкова література

1. Атлас Української мови у 3-х томах. Т.І – ІІІ. – К. : Наукова думка, 1984 – 2001.

2. Етимологічний словник української мови у 7 томах. Т. 1- 6 / за ред. О.С. Мельничука. – К. Наукова думка, 1982 – 2012.

3. Словник символів культури України / за заг.ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка. – К. : Міленіум, 2002. – 349 с.

4. Українська мова. Енциклопедія. – Вид. 2-е, допов. – К. : УЕ, 2004. – 586 с.

Г. Інтернет-джерела

<http://litopys.org.ua>

<http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/e-library/ukrajinska-mova>

<http://www.ulif.org.ua>

<https://uk.worldwidedictionary.org>

Навчально-методична картка дисципліни
«Історико-лінгвістичні реконструкції в українському мовознавстві»
 Разом: лекції – 8 год., семінарські заняття – 8 год.,
 самостійна робота – 40 год.,
 МК – 4 год., залік

Рік підготовки: 6 Семестр: III				
Тиждень	I - II	III -IV	V	- VI VII- IX
Модулі	Змістовий модуль I		Змістовий модуль II	
Назва модуля	Історико-лінгвістичні фонетичні реконструкції		Історико-лінгвістичні семантичні реконструкції	
Кількість балів за модуль	99 балів		99 балів	
Лекції	№1	№ 2	№ 3	№ 4
Години	2 год.	2 год.	2 год.	2 год.
Теми лекцій	Тема 1. Теоретичні засади історико-лінгвістичних реконструкцій (1 6).	Тема 2. Принципи і прийоми історико-лінгвістичних досліджень. Основні здобутки (1 6).	Тема 4. Принципи і прийоми етимологічних досліджень (1 6).	Тема 5. Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики (16).

Теми семінарських занять	<u>Тема 1.</u> Теоретичні засади історико-лінгвістичних реконструкцій <u>Тема 2.</u> Принципи і прийоми історико-лінгвістичних досліджень. Основні здобутки. (22 б).	<u>Тема 4.</u> Принципи і прийоми етимологічних досліджень (11 б).	<u>Тема 5.</u> Реконструкція мовної свідомості та мовної особистості як проблема історичної лінгвістики (11б).
Години, відведені на семінарські заняття	4 год.	2 год.	2 год.
Самостійна робота	5*10=50 балів	5*10=50 балів	
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота 1 (25 балів)	Модульна контрольна робота 2 (25 балів)	
Підсумковий контроль	Залік		